

УДК: 155.2

© Саврасов М.В., 2012 р.

М.В. Саврасов

Національний університет
імені В.Н. Каразіна, м. Харків

ЕМОЦІЙНО-МОТИВАЦІЙНІ СКЛАДОВІ КРЕАТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

У дослідженні проведено теоретико-методологічний аналіз і надано результати експериментального дослідження психологічних складових креативності особистості.

Ключові слова: креативність; особистість; активність; здібність; творчість; емоція; мотивація; структура; фактор.

М.В. Саврасов

ЭМОЦИОНАЛЬНО-МОТИВАЦИОННЫЕ СОСТАВЛЯЮЩИЕ КРЕАТИВНОСТИ ЛИЧНОСТИ

В исследовании проведён теоретико-методологический анализ и представлены основные результаты эмпирического исследования психологических составляющих креативности личности.

Ключевые слова: креативность; личность; активность; способность; творчество; эмоция; мотивация; структура; фактор.

M.V.Savrasov

EMOTIONAL AND MOTIVATION COMPONENTS OF CREATIVITY BY PERSONALITY

In research the theoretical and methodological analysis is carried out and the basic results of empirical research psychological making creativity are presented the personality.

Key words: creativity, the person; activity; ability; creativity; emotion; motivation; structure; the factor.

Постановка проблеми. Державні національні освітні програми передбачають модернізацію системи освіти і визначають її стратегічні напрямки розвитку з метою забезпечення постійного духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального та культурного її потенціалу як вищих цінностей нації. Трансформація освіти спрямована на формування і розвиток творчої людини, здатної до створення національних та світових зразків культури та духовності.

У закордонній психології близький за змістом клас явищ більш відомий під назвою креативності, де він вивчається переважно у прикладних аспектах (Дж. Гілфорд, Р. Стернберг, С. Меднік, Є. Торренс, Л. Термен, М. Воллах,

Н. Коган, П. Вернон, К. Тейлор). У вітчизняній психології дефініція креативності набула застосування переважно наприкінці минулого – початку поточного століття, їй приділяють увагу С.Д. Максименко, В.В. Кліменко; у російській психології креативність досліджувалася А.М. Вороніним, В.М. Дружиніним, Є.П. Ільїним, Н.В. Хазратовою.

Різними дослідниками у різних системах понять досліджувалися переважно зв'язки креативності з емоційними та мотиваційними процесами, креативності та інтелектуальних процесів, креативності та навчання, креативності та специфіки професійної діяльності. Але на сьогодні у доступній нам літературі відкритим залишилося питання цілісного погляду на креативність з позиції теорії особистості, виділення та системного дослідження основних її складових, перш за все, емоційних та мотиваційних складових креативності особистості (саме тому, вони і мають вищий статус у нашому дослідженні). В той же час, доволі суперечливою є ситуація із результатами досліджень наших попередників про зв'язок креативності та інтелекту; фактично не задіяна у психологічних дослідженнях проблематика зв'язку креативності та волі (навіть на рівні окремих дискретних характеристик).

Аналіз основних досліджень і публікацій. С.Д. Максименко мову про те, що «...креативність є глибинною, первісною і абсолютно природною ознакою особистості – це є вища форма активності, яка створює і залишає слід, втілюється. З іншого боку, креативність означає прагнення виразити свій внутрішній світ» [4 с. 65].

В.М. Дружинін, розглядаючи роботу психіки як єдиної системи, що переробляє наявну інформацію, виділяє у процесі переробки такі складові як набуття, застосування та перетворення і збереження знань. Відповідно, креативність (загальну творчу здібність) він розглядає як здібність до перетворення знань (зв'язане із уявою, фантазією і т.п.) [2].

М.А. Кузнецов та Н.Ю. Діомідова, опрацювавши проблему детермінації специфіки екзаменаційного стресу рівнем емоціональної креативності студента,

дійшли висновків, що емоційна креативність виступає значимим фактором формування емоційних синдромів як у звичайних, так і у стресових ситуаціях [3].

О.О. Вельдбрехт розглядає поняття оптимуму креативності, як здатності до соціально-психологічної адаптації, спираючись на психологічні характеристики мотиваційної, емоційно-вольової та соціальної сфери особистості як фактори соціально-психологічної адаптації [1].

Б.К. Пашнєв на основі власних досліджень особливостей психологічної діагностики обдарованості у підлітковому віці робить висновок про те, що у структурі креативності обдарованих учнів-підлітків наявний специфічний комплекс інтелектуальних, творчих та мотиваційних характеристик, що створює певні передумови для віднесення даних учнів до категорії обдарованих [5].

Метою нашої роботи є з'ясування емоційно-мотиваційних складових креативності особистості, вивчення індивідуальних особливостей їх прояву (в залежності від статі, віку, профілю навчання, професійної підготовки та професійної діяльності), а також з'ясування особливостей зв'язку інтелектуальних та вольових психічних якостей з креативністю особистості.

Відповідно до поставленої мети дослідження були визначені наступні завдання: 1) визначити наукові підходи до дослідження емоційно-мотиваційних складових креативності особистості; 2) емпірично дослідити емоційно-мотиваційні складові креативності особистості; 3) з'ясувати гендерні відмінності прояву емоційно-мотиваційних складових креативності особистості; 4) з'ясувати вікові особливості прояву емоційно-мотиваційних складових креативності особистості; 5) з'ясувати особливості прояву емоційно-мотиваційних складових креативності особистості в залежності від профілю навчання, профілю професійної підготовки та професійної діяльності.

Методи дослідження. Для розв'язання дослідницької проблеми було застосовано комплекс методів, вибір та поєднання яких зумовлено предметом, метою та завданнями дослідження. До комплексу увійшли такі методи: теоретичний аналіз психологічної літератури з обраної наукової проблеми (визначення підходів, напрямків та параметрів розгляду емоційно-мотиваційних

складових креативності особистості); теоретичне моделювання (розробка моделі креативності особистості); метод психолого-діагностичного обстеження (збір емпіричних даних); статистичні методи обробки даних із використанням інтегрованого статистичного пакету Statistica 8.0 for Windows (кореляційний аналіз, факторний аналіз, кластерний аналіз, параметричний критерій t-Ст'юдента).

Експериментальною базою дослідження став Слов'янський державний педагогічний університет (СДПУ), педагогічний ліцей м. Слов'янська, КЛПУ «Міська стоматологічна поліклініка» м. Слов'янська. Дослідження проводилося з майбутніми педагогами та майбутніми фахівцями у галузі економіки – студентами технологічного, фізико-математичного факультетів та факультету економіки і управління (загальною кількістю 70 осіб). Студенти-педагоги були представлені студентами IV-V курсів спеціальності «Математика та основи інформатики», «Технологічна та обслуговуюча праця», майбутні фахівці в галузі економіки та управління – студентами IV–V курсів спеціальності «Облік та аудит». До дослідження були залучені школярі педагогічного ліцею м. Слов'янська загальною кількістю 70 осіб, що були представлені учнями спеціалізованих класів за природничо-математичним та гуманітарним профілями. Також у дослідженні були задіяні дорослі фахівці педагогічного та медичного профілю – вчителі педагогічного ліцею м. Слов'янська, лікарі КЛПЗ «Міська стоматологічна поліклініка» м. Слов'янська загальною кількістю 70 осіб. Усього у дослідженні брали участь 210 осіб.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нами встановлено, що незалежно від статі респондента структура його креативності включає показники інтелектуальної, комунікативної та загальної емоційності; творчої активності; внутрішньої мотивації навчальної та професійної діяльності, які виступають власне емоційно-мотиваційними складовими креативності, що не залежать від статі.

Незалежно від статі респондента структура його креативності включає показники інтелектуальної, комунікативної та загальної емоційності; творчої

активності; внутрішньої мотивації навчальної та професійної діяльності, які виступають власне емоційно-мотиваційними складовими креативності, що не залежать від статі.

Водночас, основним у структурі креативності чоловіків та жінок виступає перший фактор (креативність-емоції-воля-мотивація), що сполучає на достовірному рівні показники-критерії креативності (оригінальність-унікальність-самооцінка креативності) з такими показниками емоційної, волевої та мотиваційної сфери особистості, як інтелектуальна, комунікативна та загальна емоційність, смуток, внутрішня мотивація професійної діяльності, творча активність, сила волі, ризик, організованість, соціальний та емоційний самоконтроль, потреба у спокої).

Відмінності у структурі креативності осіб чоловічої та жіночої статі, вочевидь, полягають у більш вагомому входженні до структури креативності жінок показників творчої активності, індексів оригінальності та унікальності за тестом Медніка, очевидно більш вагомою складовою креативності жінок у порівнянні з чоловіками виступає мотиваційна сфера, а більш вагомим показником вербальна креативність

Незалежно від профілю навчання структура креативності старшого школяра містить змінні інтелектуальної, комунікативної та загальної емоційності, спілкування, творчої активності, потреби у перспективі та надіях на краще, емоціонального самоконтролю, індекси оригінальності та унікальності за тестом Медніка, індексу оригінальності за тестом Торренса, емоційний індекс за авторською методикою.

До складу емоційно-мотиваційних складових креативності старшого школяра можуть бути віднесені наступні показники: інтелектуальна, комунікативна та загальна емоційність, спілкування, творча активність, потреба у перспективі та надіях на краще. Саме вони утворюють нерозривну факторну єдність із показниками-критеріями креативності особистості (оригінальність, унікальність та самооцінка креативності).

Відмінності у профілі навчання викликають появу у старших школярів гуманітарного профілю додаткового показнику – сили волі у структурі креативності особистості. Це є свідченням того, що сила волі виступає невід’ємним показником креативності старшого школяра гуманітарного профілю навчання, і саме тією психічною реальністю, що відрізняє креативність старших школярів гуманітарного та природничого профілю.

Таким чином, в незалежності від профілю професійної підготовки (педагогічний та економічний профіль), структура креативності студента містить показники інтелектуальної, комунікативної та загальної емоційності, смутку, мотивації спілкування, внутрішньої мотивації майбутньої професійної діяльності, потреби активно діяти та досягати успіху, соціального самоконтролю, сили волі, індекси оригінальності та унікальності за тестом Медніка, індексу оригінальності та унікальності за тестом Торенса.

Показники-критерії креативності (оригінальність, унікальність та самооцінка креативності) утворюють факторну єдність з такими показниками емоційної та мотиваційної сфери особистості як інтелектуальна, комунікативна та загальна емоційність, смуток, мотивація спілкування, внутрішньої мотивації майбутньої професійної діяльності, потреби активно діяти та досягати успіху. Останні власне і виступають емоційно-мотиваційними складовими креативності студента незалежно від профілю навчання у ВНЗ.

Таким чином, в незалежності від роду професійної діяльності (медична чи педагогічна), показники-критерії креативності (оригінальність, унікальність та самооцінка креативності) фахівців даних галузей на достовірному рівні утворюють факторну та кластерну єдність з такими показниками емоційної, мотиваційної та вольової сфери особистості як інтелектуальна, комунікативна та загальної емоційність, творча активність, потреба у спокої, сила волі, ризик, організованість що і дає змогу розглядати їх як емоційні, мотиваційні та вольові складові.

Відмінності полягають у наявності у структурі креативності фахівців-вчителів додаткових змінних смутку, діяльнісної спрямованості, емоційного та

соціального самоконтролю, індексів оригінальності та унікальності за тестом Медніка, емоційного та інтегрального індексу за авторською методикою.

Незалежно від профілю навчання, профілю професійної підготовки та галузі, де людина здійснює свою професійну діяльність, структура її креативності містить змінні інтелектуальної, комунікативної та загальної емоційності, з низьким рівнем статистичної достовірності показники мотиваційної природи – внутрішня мотивація професійної чи навчальної діяльності, творча активність, спілкування.

Суттєвою відмінністю у структурі креативності дорослих фахівців порівняно з попередніми етапами навчання та професійної підготовки виступає наявність показників вольової сфери особистості – показників сили волі, ризику, організованості.

Особливу цікавість викликають вікові розбіжності у структурі креативності особистості. Для цього порівнюємо результати факторного аналізу структур креативності у ранньому юнацькому віці, пізньому юнацькому віці та дорослому віці. У структурі креативності особистості у ранньому юнацькому віці домінуючим є перший фактор (креативність-емоції-мотивація-воля), що містить на одному полюсі показники інтелектуальної, комунікативної та загальної емоційності, творчої активності, потреби у перспективі та надіях на краще, сили волі, емоційного самоконтролю, індексів оригінальності та унікальності за тестом Медніка, емоційного індексу за авторською методикою, індексу оригінальності за тестом Торенса. На другому його полюсі розташовані показники мотивації спілкування та сили волі. Другий фактор (воля) є менш значним та охоплює показники терплячості та організованості з однаковим. Третій фактор (невербальний інтелект) включає показники інтелекту за тестом Равена з однаковими знаками.

Основним у структури креативності особистості у пізньому юнацькому віці є перший фактор (креативність-емоції-мотивація), на одному полюсі якого розташовані показники інтелектуальної, комунікативної та загальної емоційності, творчої активності, діяльнісної спрямованості, внутрішньої мотивації майбутньої

професійної діяльності, потреби активно діяти та досягати успіху, соціального самоконтролю, оригінальності та унікальності за тестом Медніка, емоційний та інтегральний показники за авторською методикою, оригінальності та розробленості за тестом Торренса. На другому полюсі даного фактору розташовані показники смутку, мотивації спілкування, зовнішньої негативної мотивації майбутньої професійної діяльності. Другий фактор (невербальний інтелект) містить показники інтелекту за тестом Равена, вони мають однаковий знак. Третій фактор (емоційність-невербальний інтелект) на недостовірному рівні містить показники невербального інтелекту за тестом Равена та показник загальної емоційності.

Констатуємо, що на межі раннього юнацького та пізнього юнацького віку найбільш суттєві розбіжності у структурі креативності полягають у зникненні змінної смутку та діяльнісної спрямованості при переході до пізнього юнацького віку, заміщенні у пізньому юнацькому віці у структурі креативності потреби активно діяти на потребу у перспективі та надіях на майбутнє, а показник соціального самоконтролю замінюється показником емоціонального самоконтролю.

Домінуючим у структурі креативності особистості у дорослому віці виступає перший фактор (креативність-емоції-мотивація-воля), на одному полюсі даного фактору зосереджені показники інтелектуальної, комунікативної та загальної емоційності, творчої активності, внутрішньої мотивації професійної діяльності, потреби у спокої, сили волі, організованості, емоційного самоконтролю, індекси оригінальності та унікальності за тестом Медніка, емоційний та інтегральний показники за авторською методикою, індекс оригінальності за тестом Торренса. На іншому полюсі зосереджений показник ризику. Другий фактор (інтелект) утворюють показники інтелекту за тестами Равена та Бузіна. Третій фактор (самооцінка креативності) на недостовірному рівні утворений показником інтегрального індексу за авторською методикою.

Що стосується вікових особливостей креативності на межі пізнього юнацького та дорослого віку, відзначимо, що креативність за вербальним та

невербальним виміром дещо переважає за усіма показниками для осіб дорослого віку, проте ця перевага не набуває характеру статистично достовірної. Крім того, у дорослому віці в порівнянні з пізнім юнацьким віком відбувається трансформація структури креативності особистості за рахунок зникнення показників зовнішньої негативної мотивації професійної діяльності, смутку, заміні потреби активно діяти та досягати успіху на потребу у задоволеності та спокої та появи показника ризику.

Емпіричним шляхом встановлено, що емоційно-мотиваційними складовими особистості незалежно від гендерних параметрів, параметрів профілю шкільного навчання, профілю професійної підготовки та професійної діяльності виступають показники загальної емоційності, інтелектуальної емоційності, комунікативної емоційності, творчої активності та внутрішньої мотивації навчальної чи професійної діяльності.

Висновки. Результати емпіричного дослідження дозволили зробити наступні висновки:

1. Розкрито сутність поняття креативності особистості, йдеться про підходи до дослідження цієї актуальної проблеми у історії вітчизняної та зарубіжної психології; аналізується сучасний стан розробленості проблеми креативності як у вітчизняній, так і у зарубіжній психології.

2. Змістовно та структурно показники-критерії креативності (оригінальність, унікальність, розробленість та самооцінка креативності) нерозривно пов'язані з багаточисельними емоційними та мотиваційними психічними утвореннями (утворюють цілісні та щільні кореляційні, кластерні та факторні структури), що і дає змогу розглядати дані психічні явища в якості емоційно-мотиваційних складових креативності особистості.

3. До емоційних складових креативності особистості слід перш за все віднести показники комунікативної, інтелектуальної та загальної емоційності; до мотиваційних складових креативності особистості відносяться переважно показники творчої активності, потреби активно діяти та досягати успіху, внутрішньої мотивації учбово-професійної діяльності. У той же час вольові якості

особистості (перш за все емоційний та соціальний самоконтроль, ризик та організованість) утворюють епізодичні зв'язки з показниками-критеріями креативності.

4. Відмінності у структурі креативності осіб чоловічої та жіночої статі, вочевидь, полягають у більш вагому входженні до структури креативності жінок показників творчої активності, індексів оригінальності та унікальності за тестом Медніка, очевидно більш вагомою складовою креативності жінок у порівнянні з чоловіками виступає мотиваційна сфера, а більш вагомим показником вербальна креативність.

5. Суттєвою відмінністю у структурі креативності студентів виступає наявність у студентів педагогічного профілю в порівнянні зі студентами економічного профілю зовнішньої негативної мотивації майбутньої професійної діяльності, та відсутність у структурі їх креативності діяльній спрямованості.

6. Відмінності у структурі креативності дорослих полягають у наявності у фахівців-вчителів додаткових змінних смутку, діяльній спрямованості, емоційного та соціального самоконтролю, порівняно з фахівцями-лікарями.

7. На межі раннього юнацького та пізнього юнацького віку найбільш суттєві розбіжності у структурі креативності полягають у зникненні змінної смутку та діяльній спрямованості, заміщенні у пізньому юнацькому віці у структурі креативності потреби активно діяти на потребу у перспективі та надіях на майбутнє, а показник соціального самоконтролю замінюється показником емоційного самоконтролю. У дорослому віці в порівнянні з пізнім юнацьким віком відбувається трансформація структури креативності особистості за рахунок зникнення показників зовнішньої негативної мотивації професійної діяльності, смутку, заміні потреби активно діяти та досягати успіху на потребу у задоволеності та спокої та появі показника ризику.

8. Типовими емоційно-мотиваційними складовими креативності школяра виступають показники інтелектуальної, комунікативної та загальної емоційності, спілкування, творчої активності, потреби у перспективі та надіях на майбутнє, емоційного самоконтролю. Типовими емоційно-мотиваційними складовими

представника студентства виступають показники інтелектуальної, комунікативної та загальної емоційності, смутку, мотивації спілкування, внутрішньої мотивації майбутньої професійної діяльності, потреби активно діяти та досягати успіху, соціального самоконтролю, сили волі. До структури креативності дорослого зазвичай входять показники інтелектуальної, комунікативної та загальної емоційності, творчої активності, потреби у задоволеності та спокої, сили волі, ризику.

Виконане дослідження не вичерпує усіх теоретичних та прикладних питань проблеми психологічних характеристик креативності особистості, та існує нагальна необхідність подальших наукових пошуків і розвідок, зокрема у напрямках: зв'язку профілю навчання із динамікою креативності студента та школяра у різних системах навчання, зв'язку статево-рольових особливостей із динамікою креативності студента-педагога тощо.

Список літератури

1. Вельдбрехт О.О. Модель оптимуму креативності як здатності до соціально-психологічної адаптації // Практична психологія та соціальна робота. – 2009. – №8. – С. 15-20.
2. Дружинин В.Н. Психология общих способностей. – СПб.: Питер, 2000. – 368 с.
3. Кузнєцов М.А., Діомідова Н.Ю. Специфіка реагування на екзаменаційний стрес у студентів з різними рівнями емоційної креативності // Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія. – Харків: ХНПУ, 2010. – Вип. 35. – С. 110-133.
4. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості. – К.: Видавництво ТОВ «КММ», 2006. – 240 с.
5. Пашнев Б.К. Психодіагностика одаренности // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – №1. – С. 24-30.